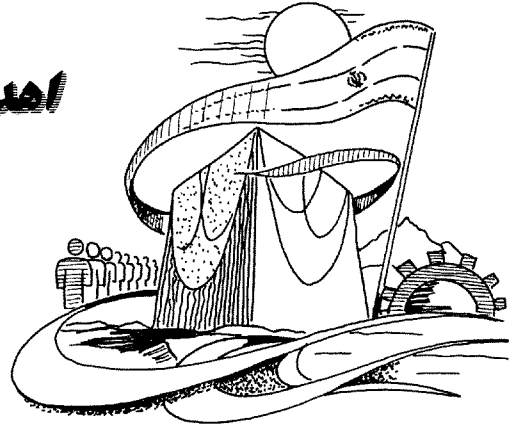

اهداف اجتماعی - اقتصادی

کنگره حج

اسماعیل اولیایی

مقدمه:

تحلیل و بررسی ابعاد گوناگون کنگره عبادی - سیاسی حج، نیازمند نگرشی عمیق و همه جانبه است که می توان مطالعه را با شناخت آیات و روایات معصومین علیهم السلام درباره حج و پیامدها و اهداف آن آغاز نمود و با درک جنبه های مختلف عبادی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی حج از دیدگاه مفسران و دانشمندان اسلامی با منزلت و اهمیت حج آشنا شد.

این آغاز روش تحقیق است و در بعد عملی و کاربردی باید مناسک و عملیات عظیم و حکمت آموز حج را در دوران پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام با مطالعه سیره عملی و کیفیت برگزاری حج در این دوره پیگیری نمود، ولی متأسفانه در هر دو زمینه، از منابع و مآخذ تفسیر موضوعی و تحلیل و بررسی سیره حج پیامبر صلی الله علیه و آله و ائمه علیهم السلام کمبودهایی مشاهده می شود که کار تحقیق را با مشکلاتی مواجه می سازد.

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و احیای حج ابراهیمی توسط بنیانگذار جمهوری اسلامی و رهبر کبیر انقلاب اسلامی، سازمان حج و زیارت و سایر نهادهای علمی و فرهنگی اقدامات جدیدی را آغاز نمودند که امید است این تحقیق در این راستا مفید و مؤثر واقع گردد، گرچه چهارچوب و ابعاد تحقیق در راستای اهداف اجتماعی و اقتصادی حج می باشد و تجلیل و بررسی سایر ابعاد نیاز به تحقیق دیگری دارد.

*** حج مرکز ارتباط جهان اسلام**
 ﴿جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَامًا
 لِلنَّاسِ﴾^۱

خداوند کعبه را خانه امن قرار داد تا همه مردم در آن جا قیام نموده و برای ارتباط و نزدیکی با همدیگر و مشارکت در امور مسلمین همت گمارند و اوضاع جهان اسلام در هر سال مورد بررسی و مطالعه قرار گیرد، این ارتباطات می تواند شامل موارد زیر باشد:

۱- میان کشورهای اسلامی درک متقابل و همزبانی و تفاهم مشترک برای گفتگو و مذاکره فراهم شود تا از اوضاع سیاسی - اقتصادی و فرهنگی همدیگر مطلع گردند و راهکارهای وحدت و همکاری را بشناسند و مورد استفاده قرار دهند.

۲- رابطه میان حکومت های حاکم بر کشورهای اسلامی با قدرتهای استکباری در سطح جهان تحلیل شود و کیفیت روابط سیاسی، اقتصادی و بازرگانی از دیدگاه اسلام مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد تا برای نفی سلطه و جلوگیری از حاکمیت کفار بر مسلمین راهکارهای عملی همچون بازار مشترک اسلامی، روابط تجاری و بازرگانی تهاتری میان مسلمین، تأسیس و توسعه

بانک بین الملل اسلامی و اتحادیه تعاونی بین الملل اسلامی و... جامعه عمل پیوشد و زمینه های استقلال و خودکفایی در کشورهای اسلامی را فراهم سازد.

۳- ارتباط میان ملت ها با همدیگر و توصیه قرآن کریم برای اخوت و برادری میان مؤمنان در سطح جهان، یکی از آرمان های جاودانه حج ابراهیمی است؛ به طوری که مصداق واقعی وحدت امت اسلام و تحکیم برادری میان مسلمین جهان در تقویم احسن زمانی کنگره جهانی حج به طور سالانه بوده و حج ابراهیمی فریادگر این واقعیت است که قرآن کریم می فرماید:

﴿وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا﴾^۲

مهمترین پیوند و ارتباط جاودانه میان مسلمین، پیوند اعتقادی و جهان بینی توحیدی است و اصولاً میثاق فطرت و اعتقادات قلبی از انسان قابل تفکیک و انتزاع نیست بلکه بصورت یک انگیزه و عقیده جاودانی همواره تحکیم کننده اتحاد و وحدت مسلمین می باشد که در اجتماع عظیم جهانی حج شکوفایی و بروز خواهد کرد اما برنامه ریزی و استفاده مطلوب از این وحدت در راستای فلسفه حج

ابراهیمی است.

۴- ارتباط دیگری که در کنگره جهانی حج باید تحقق عینی و عملی داشته باشد، روابط متقابل مذاهب و فرقه‌گوناگون اسلامی است؛ زیرا حج کانون اصلی تبادل فکری و بهترین مرکز ثقل دارالتقربیب بین‌المذاهب بوده و اکنون نیز می‌تواند باشد؛ به طوری که تبادل افکار ادیان اسلامی در طول تاریخ بشر و مناظره‌های اعتقادی، فلسفی و کلامی در زمان پیامبر خدا ﷺ و ائمه معصومین علیهم‌السلام در شهر مکه و مرکز وحی انجام می‌گرفت و در قرن حاضر کنگره جهانی حج در ام‌القرای جهان اسلام می‌تواند راهکارهای مناظره فکری، علمی و فلسفی میان علما و فلاسفه و فقهای اسلامی را فراهم سازد تا در یک جدال احسن و مناظره نیکو به احسن قول و سرانجام شایسته و نیک در عمل بیانجامد.

* حج کانون وحدت مسلمین برای تشکیل امت واحده

قرآن کریم در فلسفه عبادات و انجام فرایض، همواره مسأله وحدت و یگانگی را محور اصلی و اعتقاد به توحید و توحید کلمه را ضرورت حیات سالم زندگی اجتماعی

می‌داند، به طوری که اکثریت عبادات و احکام اسلام جنبه اجتماعی و گرایش به سوی جامعه و جماعت دارد و کمتر عبادتی است که رهنمودها و زمینه‌های تحقق جامعه عدالت‌گستر اسلام را در مضمون و محتوای خویش مطرح نکند.

آیات و روایات حج، نماز جمعه و جماعت، خمس و زکات و دیگر عبادات و فرایض اسلامی مشحون از یک هماهنگی و حرکت جمعی در جامعه اسلامی است که زمینه‌های تجردگرایی و تفرقه را نابود کرده و گرایش‌های گروهی و ملی در وحدت جامعه را فراهم ساخته است، به طوری که حتی در بیان جملات و کلمات و واژه‌های آیات، صیغه جمع و کثرت بر صیغه مفرد ترجیح داده شده است. اصولاً بینش جهانی اسلام و مدنی‌الطبع بودن خلقت انسان در اساس آفرینش، بهترین الگو و چهارچوب وحدت‌گرایی و اشتراک مساعی در امور مسلمین است. قرآن کریم در صیغه دعوت عام و جهانی مردم به سوی کعبه معشوق و کانون امنیت و وحدت مسلمین می‌فرماید:

﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾^۳

ای پیامبر جهانی اسلام، دعوت و

بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ...^۶
 بنابراین، جدال و مبارزه سیاسی بدون
 تشکیلات منسجم و ارتباطات منطقی
 میان کشورهای اسلامی و تنظیم روابط
 بین‌المللی در چهارچوب «کنفرانس جهان
 اسلام» و سایر نهادهای حقوقی و
 بین‌المللی که باید ایجاد و گسترش یابد،
 امکان‌پذیر نیست؛ همانطوری که تاریخ
 اسلام بیانگر این ضرورت است و
 پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در بدو هجرت و استقرار در
 مدینه با تدوین قانون اساسی مدینه و بنیاد
 اولین حکومت اسلامی در مقابل حاکمیت
 کفر، شرک و نفاق نهادهای اساسی را
 تأسیس نمود و در طول ده سال حکومت
 اسلامی به پیروزی‌های بزرگ همچون
 «فتح مکه» نائل شد.

۳ - وحدت اقتصادی، تجاری و
 بازرگانی، یکی دیگر از ابعاد عملی و
 راهکارهای عینی حج ابراهیمی است.
 اصولاً تأمین معاش و امنیت حیات و
 سلامتی جامعه اسلامی مرهون تولید کالا و
 خدمات مورد نیاز مردم است و تأمین
 ضروریات مصرف و رفع نیازهای مادی
 مقدمه رشد فکری و تعالی روحی است،
 به طوری که همواره این واقعیت را باید
 پذیرفت که «عقل سالم در بدن سالم است»

ندای فراگیر فراخوانی همه مردم جهان را
 به سوی مناسک عبادی، سیاسی و
 فرهنگی حج به گوش جهانیان برسان که
 کلّ ناس باید در این اجتماع حاضر شوند.
 راهکارهای عملی وحدت مسلمین در
 حج می‌تواند مصادیق بارز و ملموسی داشته
 باشد که بنا بر ضرورت عینی و کاربردی
 بودن مناسک حج، به موارد اصلی آن اشاره
 می‌کنیم:

۱ - وحدت عقیدتی، فکری و جهانی
 مسلمین، در مقابل جبهه کفر و استکبار
 جهانی بهترین الگوی مبارزه برای نابودی
 شرک، بت‌پرستی و طاغوت‌ستیزی است؛
 زیرا قرآن کریم جدال حق و باطل را یک
 سنت جاودانه تاریخ بشری دانسته و
 پیروزی حزب‌الله بر حزب‌الشیطان و
 حاکمیت‌الله بر طاغوت را قله پیروزی و فتح
 نهایی می‌داند.

۲ - وحدت اجتماعی، سیاسی و
 بین‌المللی جهان اسلام در مقابل بلوک
 تک‌قطبی نظام نوین جهانی و تشکیل امت
 واحده جهانی اسلام در چهارچوب آیات
 قرآن کریم:

- «كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً»^۴

- «أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ»^۵

- «فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ

مازاد تجارت خارجی دارند، و دارای تراز بازرگانی مثبت می‌باشند.

ب - کشورهایی که در امر تجارت بین‌الملل، تعادل تجاری را با تساوی واردات با میزان صادرات به دست آورده‌اند و به اصطلاح تراز بازرگانی آنها تعادل را نشان می‌دهد.

ج - کشورهایی که میزان واردات کالا و خدمات از میزان صادرات آنها کمتر بوده و همواره گرفتار تراز بازرگانی منفی هستند و کسری بودجه‌ای ارزی آنها گسترش می‌یابد.

نکته جالب توجه این است که موقعیت کشورهای اسلامی متأسفانه در طبقه‌بندی «ج» قرار دارد و اکثریت قریب به اتفاق جوامع اسلامی دچار تراز بازرگانی منفی می‌باشند و این واقعیت تلخ را باید در ارتباطات بین‌المللی جهان اسلام، به ویژه در کنگره عظیم حج مورد مطالعه و بررسی عمیق قرار داد و راهکارهای علمی و عملی حل این مشکل باید از وحدت برنامه‌ریزی و آینده‌نگری در تخصیص بهینه منابع طبیعی ثروت و استفاده مطلوب از نیروی انسانی و تخصصی استوار گردد؛ زیرا پراکندگی و روزمرگی در امور اقتصادی، همواره خسارات جبران‌ناپذیری را همراه داشته است.

و طبق روایت پیامبر خدا ﷺ که فرمودند:

* «مَنْ لَمْ يَمُتْ لَهُ لَمْ يَمُتْ لَهُ»

* «كَأَدَّ الْفَقْرُ أَنْ يَكُونَ كُفْرًا»

بنابراین، ضرورت رفع نیازهای اقتصادی و تأمین کالا و خدمات اساسی جامعه اسلامی یک واقعیت انکارناپذیر است که در آیات و روایات اسلامی بدان تأکید و سفارش شده است و اکنون با توجه به گسترش حجم جمعیت و رشد بالای نرخ جمعیت در کشورهای اسلامی و عدم توانایی تولید کالا و خدمات مورد نیاز جامعه در هر کشور، سلطه مبادلات تجاری و بازرگانی بر جامعه جهانی سایه افکنده است و همه کشورهای، بنا بر ضرورت، در امر صادرات و واردات، مشغول مبادله کالا و خدمات می‌باشند.

اما آنچه نکته اصلی و حائز اهمیت در اینگونه روابط تجاری است، تعادل و تراز بازرگانی می‌باشد که باید مورد توجه و دقت نظر قرار گیرد.

در این راستا می‌توان کشورهای جهان را به سه دسته تقسیم کرد و وضعیت کشورهای اسلامی را در این طبقه‌بندی مورد مطالعه قرار داد:

الف - کشورهایی که میزان صادرات سالیانه آنها بر وارداتشان بیشتر است و

توجه به تجربیات و مشاهدات عینی در قرن ۱۵ هجری (۲۰ میلادی)، باید بر ابعاد و عوامل زیر استوار شود:

۱ - بازگشت به خویشتن و خودباوری، که ضرورت شناخت امکانات و استعدادهای خدادادی را به ارمغان می‌آورد و بهترین مصداق را قرآن کریم در این باره می‌فرماید:

﴿وَتَسْنَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ
الْكِتَابَ...﴾^۸
﴿...نَسُوا اللَّهَ فَنَسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ...﴾^۹

۲ - درک عمیق و شناخت واقعی دشمن و استکبار جهانی و معرفی آن به جوامع اسلامی، که ضرورت مبارزه و جهاد در ابعاد گوناگون و از جمله در بُعد اقتصادی و تجاری را به همراه دارد؛ زیرا قرآن کریم فرموده است: «مبادا دشمن خود و خدا را به جای دوست بگیرید که در این صورت به هلاکت می‌رسید و دشمن، شما را نابود می‌سازد.»

متأسفانه این واقعیت تلخ را باید پذیرفت که بیشتر دولت‌های اسلامی، سلطه‌گران و استثمارگران بین‌المللی؛ به ویژه آمریکای جهانخوار را به جای دشمن غدار، بعنوان دوست و رفیق قافله عوضی گرفته‌اند و تاکنون به همین دلیل ضربه‌های

در اینجا بهتر است این واقعیت را از کلام عمیق و دقیق‌تر حضرت علی علیه السلام مورد مطالعه قرار دهیم که درباره طبقه‌بندی کشورها و ملت‌های گوناگون فرموده‌اند:

۱ - «احتج الی من شئت تکن اسیره»؛ «محتاج به هر کسی شدی اسیر او خواهی شد.»

۲ - «استغن عن من شئت تکن نظیره»؛ «بی‌نیاز از هر کسی باشی نظیر او خواهی شد.»

۳ - «احسن الی من شئت تکن امیره»؛ «بهتر و برتر از هر کسی شوی امیر بر او خواهی شد.»^۷

طبق بیان حکمت‌انگیز و گهربار حضرت علی علیه السلام، جوامع اسلامی باید موقعیت خویش را کاملاً در جهان امروز درک کنند و با درک وضعیت خویش به مشکلات و ضعف‌های ساختار اقتصادی، روابط بازرگانی و بین‌المللی آگاهی یابند و برای حل این مشکلات راهکارهای عملی را برنامه‌ریزی کنند، لذا در این زمینه با توجه به محدوده این تحقیق، به اصول کلی این برنامه‌ریزی به طور خلاصه اشاره می‌کنیم:

استراتژی کلی برای نیل به سوی استقلال و خودکفایی در جهان اسلام، با

اقتصادی آنهم از نوع بلندمدت میان کشورهای اسلامی، بدون تغییر بنیادی در ساختار پولی، مالی و تجاری امکان پذیر نیست، لذا سلطه طویل‌المدت بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول به‌طور مستقیم، اقتصاد کشورهای عربی و اسلامی را تحت سلطه و نفوذ خود قرار داده و امکان فعالیت سرمایه‌گذاری مستقل و آزاد را نمی‌دهد و نجات از این سلطه، نیازمند سیستم بانکی مستقل می‌باشد.

۵ - تشکیل و توسعه اتحادیه‌های منطقه‌ای در کشورهای اسلامی آفریقا، آسیا و خاورمیانه برای برنامه‌ریزی بلندمدت، به منظور هماهنگی و تبادل نظر کارشناسان اقتصادی و تنظیم و اجرای سیاست‌های اقتصادی نامناسب در مسائل مهم تجاری و بازرگانی به ویژه:

- تولید و صادرات نفت بر اساس حفظ منافع جامعه اسلامی در بلندمدت.
- صادرات و مبادلات بازرگانی متقابل کشورهای اسلامی با حذف تعرفه‌های گمرکی.

- نخریدن و وارد نکردن کالا و تکنولوژی از کشورهای غربی و بیگانه برای حفظ استقلال کشورهای اسلامی در مقابل سلطه بیگانگان.

جبران ناپذیری به ارکان سیاسی و اقتصادی و فرهنگی جامعه خویش وارد کرده‌اند؛ از جمله طبق آمار رسمی در مراکز آماری کشورهای عربی صادرکننده نفت، در یک سال میلادی (۱۹۹۸) به میزان ۳۵۰ میلیارد دلار ضرر و زیان کاهش قیمت نفت داشته‌اند و اغلب کشورهای عربی منطقه خاورمیانه، دچار کسری بودجه دائمی می‌باشند.

۳ - ایجاد و گسترش روابط اقتصادی، بازرگانی و بین‌المللی جهان اسلام بر اساس منافع متقابل و لغو قراردادهای بازرگانی و تجاری با بیگانگان، برای تقویت بازار مشترک میان کشورهای اسلامی و مبادلات تجاری متقابل بر اساس مزیت نسبی.

۴ - تشکیل و گسترش بانک بین‌المللی - اسلامی در مجموعه کشورهای عضو کنفرانس اسلامی در راستای جذب، تمرکز و هدایت ذخایر ارزی و اعتبارات مالی کشورهای اسلامی و عدم ذخیره‌سازی و سپرده‌گذاری در بانک‌های اروپا و آمریکا، که موجب تقویت سیستم بانکی بیگانگان و تضعیف شبکه بانکی در کشورهای اسلامی شده است.

اصولاً همکاری‌های نزدیک و مداوم

استمرار آن، در نیل به اهداف معین.
 حج مناسب‌ترین فرصت و موقعیت را
 برای تبادل نظر و مذاکرات اصولی میان
 ملت‌ها فراهم ساخته تا در پرتو ارتباطات
 منطقی و مداوم، بتوان به مشکلات و
 کمبودهای کشورهای اسلامی آگاهی و
 شناخت لازم را کسب کرد و هر کشوری از
 مجموعهٔ جهان اسلام به عنوان عضوی از
 بدن و ساختار جهانی مسلمین در مشکلات
 دیگر اعضا شریک و سهیم شود همانطور
 که مرحوم سعدی بهترین فرم و ماهیت
 ارتباط میان ملت‌ها را چنین ترسیم نموده
 است:

بنی آدم اعضای یک پیکرند
 که در آفرینش ز یک گوهرند
 چو عضوی ببرد آورد روزگار
 دگر عضوها را نماند قرار
 تو کز محنت دیگران بی‌غمی

نشاید که نامت نهند آدمی
 بدیهی است نکات فوق در اشعار
 سعدی، مضمون روایات معصومین علیهم‌السلام
 کیفیت ارتباط میان جماعت مسلمین در
 سطح جهان اسلام می‌باشد که به طور عام
 دربارهٔ بنی آدم مصداق پیدا می‌کند.
 نکتهٔ قابل توجهی که باید بدان توجه
 داشت، این است که کنگرهٔ جهانی حج به

- همکاری و همفکری مداوم برای
 تولید و عرضهٔ تکنولوژی در سطح مراکز
 علمی-تحقیقی و دانشگاه‌های کشورهای
 اسلامی، با توجه به سوابق علمی و تحقیقی
 جهان اسلام.

* - حج زمینه همکاری و مشارکت
 برای رشد و توسعهٔ اقتصادی جهان
 اسلام

﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا
 وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ
 عَمِيقٍ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ...﴾^{۱۰}

قرآن کریم در آیهٔ فوق به صراحت
 بیان می‌کند که کنگرهٔ جهانی حج، آثار و
 برکات فراوانی دارد و منافع و فواید سیاسی،
 اقتصادی، فرهنگی، دفاعی و اخلاقی حج
 ابراهیمی را در کلمهٔ جامع و فراگیر «مَنَافِعَ
 لَهُمْ» در آیه تصریح نموده است:

۱- وحدت و یگانگی، یکی از ارکان
 برنامه‌ریزی رشد و توسعهٔ اقتصادی:

در هر مقیاسی، برنامه‌ریزی (خانواده،
 جامعه، منطقه‌ای و بین‌المللی) بر اصل
 وحدت و هماهنگی استوار می‌گردد و بدون
 اعتصام و همفکری اعضای جامعه و
 همدلی دولت و ملت نمی‌توان اصلاحات
 اقتصادی را آغاز کرد چه رسد به تداوم و

خواستار سعادت و خوشبختی در زندگی دنیا و آخرت می‌باشد و ضرورتاً بیان مفهوم «بِرّ» و «تقوی» در تفسیر آیه فوق بهترین شناخت را به دولت اسلامی و مردم مسلمان می‌دهد که با واژه «مَنَافِعُ لِلنَّاسِ» ارتباط و هماهنگی کامل دارد و می‌تواند موضوع برنامه‌ریزی کلان در جامعه و در سطح بین‌المللی برای جوامع اسلامی قرار گیرد که در حقیقت مصداق واقعی «معروف» می‌باشد.

ب - موضوع دوم در آیه فوق «اِثْم» و «عدوان» می‌باشد که در بیان مفسران به مفهوم «گناه» و «تجاوز از حدود الهی» آمده است؛ زیرا گناه و معصیت همواره می‌تواند زمینه تجاوز به حقوق دیگران را فراهم سازد و در این آیه بعنوان یک پدیده منکر و مفسده اجتماعی، از آن نهی شده است. بدیهی است روحیه منفعت‌طلبی و خودخواهی انسان می‌تواند جامعه را به راه‌های باطل و انحراف از مسیر عدالت و اهداف مطلوب اجتماعی دعوت کند و رفتار فردی آلوده به گناه و تجاوز، بتدریج در جامعه زمینه فساد و تجاوزات کلان و عمومی را فراهم سازد، لذا در آیه فوق دو نکته مورد توجه قرار گرفته است:

اولاً: هیچ فردی از افراد مسلمان حق

عنوان پل ارتباط و پیوند، مقدمات ضروری این پیوند و هماهنگی میان جوامع اسلامی است و نباید به زمان محدود ایام مناسک حج اکتفا نمود بلکه تداوم و استمرار این ارتباطات بعد از مناسک حج مورد توجه و عنایت می‌باشد و در این آیه شریفه، عمدتاً به اهداف و آثار حج و پیامدهای عظیم آن در طول سال، توجه شده نه صرفاً به خود عمل عبادی حج؛ زیرا خداوند حکیم هیچ دستور و فریضه‌ای را بدون علت و فلسفه بیان نفرموده است.

۲ - در برنامه‌ریزی رشد و توسعه، روح مشارکت و همیاری است که قرآن کریم در این باره در سوره مائده، آیه دوم می‌فرماید:

﴿تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ﴾^{۱۱}

ضرورت تعاون و همکاری میان ملت‌ها و جوامع اسلامی، نیازمند تعیین موضوع و هدف است؛ زیرا بدون شناخت موضوع و داشتن هدف مطلوب، نمی‌توان برنامه‌ریزی علمی و منطقی داشت، لذا در آیه فوق دو موضوع کاملاً متفاوت مطرح شده است:

الف - برّ و تقوی که به معنای نیکی و سعادت جامعه در راستای تقوای الهی است و همه جوامع بشری، بویژه جامعه اسلامی،

آنچنان عمیق و دقیق انجام گیرد که بتواند الگو و مدل مطلوب برای جوامع دیگر قرار گیرد و شاخصه‌های: نیکی، تقوی و سعادت جامعه اسلامی، دیگران را جلب و جذب نماید.

* همکاری و مشارکت مسلمانان و تشکیل بازار مشترک اسلامی

اصولاً تأمین نیازهای مادی و تأمین حیات سالم اقتصادی در جوامع اسلامی، یک ضرورت انکارناپذیر است و در بیشتر کشورها، برنامه‌ریزی اقتصادی برای تأمین نیازهای جامعه، به عهده دولت و حکومت می‌باشد اما به دلیل وابستگی و سلطه بیگانگان بر اغلب کشورهای اسلامی، دولت‌ها وابسته به بیگانه بوده و چون استقلال سیاسی و اقتصادی وجود ندارد، بیشتر کالاها و خدمات مصرفی جامعه از کشورهای غربی و اروپایی وارد می‌شود و این وابستگی در مصرف، به دلیل استمرار طولانی بودن مدت آن، برای کشورهای اسلامی عادت معمول و طبیعی تلقی شده است و در اغلب جوامع اسلامی، بیگانگان سلطه اقتصادی و استثمار را برای خود تحکیم بخشیده و به تدریج سلطه سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را به دنبال داشته است.

مشارکت و همکاری در امور انحرافی و مفاسد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ندارد و تأکید آیه بر عدم همکاری و تعاون در این موارد است.

ثانیاً: افراد مسلمان و دولت اسلامی وظیفه دارند جلوی این گونه تجاوزات اجتماعی و سوء استفاده از حقوق و اموال عمومی را قاطعانه بگیرند و اجازه گسترش فساد مترفین و رفاه‌زدگان بی‌درد و غیر متعهد را ندهند بلکه با آنها به مبارزه برخیزند؛ زیرا مصداق واقعی برای «منکرات» می‌باشد.

۳- باید در آیه فوق مورد توجه قرار گیرد، واژه «تعاون» است؛ زیرا هرگونه برنامه‌ریزی و آینده‌نگری در وضعیت اقتصادی، سیاسی و فرهنگی جهان اسلام نمی‌تواند دیگر ملت‌ها و کشورها را نادیده بگیرد و ماهیت روابط پیچیده بین‌المللی در ابعاد گوناگون، اکنون حقیقت عمیق‌نگری قرآن را ثابت می‌کند؛ زیرا هرگونه تئوری رشد و توسعه اقتصادی نمی‌تواند صرفاً برای بخشی از پیکره جامعه بین‌الملل باشد، این بدان جهت است که ساختار روابط بین‌المللی سرنوشت ملت‌ها را با یکدیگر پیوند زده است؛ لذا هرگونه اصلاحات ساختاری در جامعه اسلامی باید

۲ - ایجاد بازار و گسترش امکانات بازاریابی برای بیگانگان جهت فروش و عرضه کالاها و خدماتی که در کشور تولید کننده امکان فروش و عرضه، به دلیل اشباع بازار داخلی، وجود ندارد و تولید کننده سه مشکل برای ادامه تولید دارد:

الف - عدم تقاضای داخلی موجب می‌شود کالا به بازار عرضه گردد و این موجب کاهش قیمت و در نتیجه کاهش سود و در مواردی منجر به زیان تولید کننده شود.

ب - عدم فروش کالا، به دلیل کاهش قیمت در بازار داخلی، نیاز به امکانات انبارداری و نگهداری کالاها دارد که این امر منجر به هزینه و سرمایه‌گذاری جدید خواهد شد ولی کارفرما مایل به پرداخت چنین هزینه‌هایی نمی‌باشد.

ج - عدم امکان فروش و تأمین درآمد در بازار داخلی، برای تولیدکننده موجب کاهش درآمدها شده و با کاهش درآمد، امکان تأمین هزینه عوامل تولید؛ یعنی مزد کارگران، سود کارفرما، بهره اعتبارات بانکی و غیره وجود ندارد، لذا برای تأمین درآمد و پرداخت هزینه‌ها ناچار به صدور و عرضه کالا به کشورهای دیگر می‌باشد.

۳ - با توجه به ورود کالا و خدمات

این واقعیت تلخ نه تنها در کشورهای اسلامی به طور فراگیر مشاهده می‌شود بلکه به نحوی شدید و خطرناکتر، در کشورهای عربی؛ از جمله عربستان گستردگی بیشتری یافته و اکثریت نیازهای جامعه را کالاها و خدمات بیگانگان تأمین می‌کند.

این وابستگی و سلطه اقتصادی بر بازار مسلمین، متأسفانه در ایام برگزاری مناسک حج قابل مشاهده و ملموس است؛ زیرا انبوه جمعیت زائران بیت‌الله، عموماً بعد از انجام اعمال عبادی حج برای خرید و تهیه سوغات وارد بازارهایی می‌شوند که بیشتر کالاهای عرضه شده برای فروش، غربی و وارداتی بوده و با قیمت زیاد به دلیل تقاضای فوق‌العاده در بازار مدینه و مکه به مسلمین فروخته می‌شود.

در یک تحلیل و بررسی علمی، می‌توان آثار و پیامدهای تداوم چنین سلطه اقتصادی بیگانه بر بازار مسلمین را در عوامل زیر خلاصه کرد:

۱ - انتقال درآمدهای عمومی جامعه و پرداخت‌های ارزی مداوم به بیگانگان به دلیل ضرورت پرداخت قیمت کالاها و خدمات وارداتی و ایجاد کسری تراز پرداختی در بودجه ارزی کشور اسلامی به طور مداوم و مستمر.

و گسترش مصرف وارداتی در جامعه و انتقال درآمد به خارج که موجب تضعیف اقتصاد ملی می‌گردد.

ه- کاهش درآمدهای داخلی و افزایش کسری بودجه و کسری تراز بازرگانی، به دلیل رشد زیاد واردات و کاهش صادرات، به خصوص در کشورهای تک‌محصولی و وابسته به درآمدهای نفتی.

۴- تأثیر واردات بیگانه بر الگوی مصرف جامعه اسلامی، و آثار مخرب فرهنگی و سیاسی وابستگی به مصرف کالاها و خدمات بیگانگان، در درازمدت، اصولاً خیلی از کالاهای وارداتی در الگوی مصرفی جامعه - که باید متناسب با درآمد ملی و درآمد سرانه تنظیم شود- آثار تخریبی دارد. افراد ثروتمند و غنی در جامعه الگوی مصرف بیگانه را انتخاب کرده و سایر طبقات جامعه هم به صورت تقلید و رقابت در مصرف‌گرایی به تدریج به کالا و خدمات بیگانه تمایل پیدا می‌کنند و این گرایش به مصرف کالای خارجی که ضد ارزش است و با منافع ملی، مذهبی و اقتصادی جامعه اسلامی مغایرت و ناسازگاری دارد، کم‌کم به صورت ارزش معرفی می‌شود و جامعه دچار الگوی مصرف بیگانه می‌گردد. علاوه بر این،

بیگانه به کشورهای اسلامی، به دلیل کیفیت بالاتر و جلب توجه مصرف‌کنندگان به کالاهای وارداتی، به تدریج کالای تولید داخل با عدم تقاضا روبرو شده و کالای بیگانه جانشین کالای ملی می‌شود؛ این امر یک جریان پیوسته ایجاد می‌کند که به صورت تدریجی و مداوم عدم تقاضای کالای ملی، موجب عدم تولید و عرضه آن گردیده و تولیدکنندگان داخلی با مشکلات زیادی روبرو می‌شوند؛ از جمله:

الف - عدم توانایی کسب درآمد برای پرداخت هزینه‌های تولید و ضعف بنیة اقتصاد ملی، با توجه به ضرر و زیان واحدهای تولیدی داخلی و تعطیلی یا ورشکستگی آنها.

ب - عدم انگیزه و علاقه برای سرمایه‌گذاری روی تولیدات ملی، به دلیل سودآور نبودن سرمایه‌گذاری و کاهش تولیدات داخلی در مقابل کالای وارداتی از خارج.

ج - انتقال سرمایه‌ها از بخش‌های اصلی اقتصاد (کشاورزی - دامپروری - صنایع و...) به بخش‌های: خدماتی، تجاری و واسطه‌ای و ایجاد انحراف در برنامه سرمایه‌گذاری ملی.

د - تشدید سیر بی‌رویه واردات بیگانه

مقاطعی از دوران انقلاب، به دلیل مواضع خصمانه آنها بر ضد جمهوری اسلامی ایران.

اکنون با توجه به ابعاد گوناگون سلطه خارجی بر بازار مسلمین و آثار سوء ناشی از واردات و مصرف کالا و خدمات بیگانه در جامعه اسلامی، ضرورت تجدید نظر در روابط تجاری - بازرگانی با کشورهای استثمارگر احساس می‌شود و این موضوع می‌تواند در کنگره عبادی - سیاسی حج مورد بررسی و گفتگو میان کشورهای اسلامی قرار گیرد تا زمینه‌های تفاهم و همکاری میان کشورهای مسلمان برای مبادلات متقابل و تأسیس بازار مشترک اسلامی فراهم گردد.

اصولاً یکی از منافع عظیم و بلند مدت حج، مطالعه روش‌های مناسب برای قطع سلطه و استثمار کفار از جامعه مسلمین می‌باشد و بهترین موقعیت برای تبادل نظر و تصمیم‌گیری مناسب، ایام برگزاری حج است که اعمال و مناسک حج را با فلسفه و اهداف واقعی آن، که مبارزه علمی و مستمر با استکبار جهانی و قطع سلطه کفار بر مسلمین است، همراه سازیم.

بنابراین تشکیل بازار مشترک مسلمین و عرضه کالاها و خدمات برای

مبادلات تجاری و بازرگانی بیگانه با کشورهای اسلامی موجب ایجاد سلطه و نفوذ اقتصادی و زمینه‌ساز استثمار می‌شود لذا قرآن کریم برای جلوگیری از حاکمیت کفار بر مسلمانان می‌فرماید:

﴿... وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلاً﴾^{۱۲}

«و هرگز خداوند برای کفار، سلطه بر مؤمنین قرار نداد.»

بر همین اساس، مفسران و علمای اسلامی، هرگونه روابط سیاسی، فرهنگی و اقتصادی که زمینه‌ساز سلطه و حاکمیت بیگانگان بر جامعه مسلمین باشد را تحریم کرده‌اند و ما در تاریخ معاصر ایران اسلامی شاهد موضعگیری صریح و قاطعانه علمای بزرگ اسلام به‌ویژه فقهای تشیع در این رابطه بوده‌ایم؛ نظیر فتوای تاریخی تحریم تنباکو، مبارزات سید جمال‌الدین اسدآبادی، مرحوم شهید مدرس و آیه‌الله کاشانی و سرآمد همه آنها مبارزات قاطعانه و پیروزی امام خمینی علیه السلام در تحریم و مبارزه با قرارداد کاپیتولاسیون و دیگر قراردادهای نفتی، تجاری و اقتصادی رژیم پهلوی با بیگانگان و تداوم این مبارزات ضد استعماری در عصر انقلاب اسلامی و قطع رابطه با اسرائیل و آمریکا و برخی کشورهای اروپایی در

دسترسی به منابع موثق می‌باشد که در محدوده فرصت و امکانات، نمی‌توان به هدف مطلوب واصل شد، اما با توجه به ضرورت فتح باب و آغاز نیکو برای یک نگرش جامع به حج ابراهیمی، این تحقیق را آغاز نمودیم تا ان شاءالله به لطف و عنایات پروردگار و همراهی و همگامی واحد آموزش و تحقیقات بعثه مقام معظم رهبری بتوانیم در آینده با استفاده از فرصت اوقات فراغت از آموزش جاری دروس دانشگاهی به این امر مهم تداوم بخشیم.

اکنون خلاصه دستاوردهای این تحقیق را به حضورتان تقدیم می‌دارم:

۱ - طرح و ارائه مباحث اجتماعی، اقتصادی و سیاسی حج در سطح مطبوعات کشور به ویژه فصلنامه وزین «میقات حج» و دیگر نشریات ادواری سازمان حج و زیارت.

۲ - تهیه و ترجمه متون علمی - تحقیقی مناسب در قبل از آغاز کنگره حج و انتشار و توزیع آنها میان حجاج سایر کشورهای اسلامی در ایام حج، به ویژه موضوعات بین‌المللی و فراگیر حج در ابعاد سیاسی - اقتصادی.

۳ - جذب و بکارگیری افراد محقق دانشگاهی و حوزوی برای تحقیقات

تأمین نیازهای متقابل جوامع اسلامی یک راهکار منطقی و اصولی برای قطع سلطه خارجی است و کلیه کشورهای اسلامی می‌توانند با شناخت امکانات بالقوه اقتصادی خویش و تولید کالاها و خدمات متناسب با سطح استاندارد و کیفیت لازم، نیازهای همدیگر را تأمین نموده و مازاد بر مصرف داخلی را به سایر کشورهای اسلامی صادر نموده، بالعکس کمبودهای خود را وارد نمایند و در یک ارتباط و همکاری متقابل تجاری و بازرگانی، در مقابل بیگانگان به استقلال و خودکفایی برسند.

بدیهی است برای نیل به این هدف، وحدت و هماهنگی و همدلی و همکاری متقابل میان کشورهای اسلامی ضروری است و فضای الهی و توحیدی حج می‌تواند چنین وضعیتی را در اختیار ملل اسلامی قرار دهد تا با توحید کلمه و اتفاق نظر، به اهداف عالی و حکیمانه حج ابراهیمی واصل گردند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها:

بررسی ابعاد اجتماعی و اقتصادی حج و تحلیل و بررسی اهداف کنگره عبادی - سیاسی حج نیازمند فرصت وسیع و

کاربردی به صورت گروهی، زیر نظر بعثه مقام معظم رهبری.

۴ - برگزاری جلسات بحث و مذاکره در ایام حج میان نخبگان و صاحب نظران از علما و دانشمندان کشورهای مختلف که در مراسم حج حضور دارند، برای مشاوره و جدال احسن درباره نیازها و مشکلات جهان اسلام و ارائه راه حل عملی برای آنها.

۵ - طرح و بررسی راهها و روشهای مناسب برای مبادلات تجاری و بازرگانی کشورهای اسلامی با عربستان برای عرضه و فروش محصولات تولیدی جوامع اسلامی و کاهش تدریجی کالاهای غربی و اروپایی برای ایجاد استقلال و خودکفایی میان کشورهای مسلمان به ویژه در ایام مناسک حج برای خرید سوغات.

۶ - تجدید نظر در روابط اقتصادی، بازرگانی و سیاسی میان کشورهای اسلامی

برای جلوگیری از تفرقه و جدایی و حل مشکلات مختلف میان کشورها برای ایجاد وحدت و هماهنگی که رمز اصلی استقلال و خودکفایی جامعه مسلمین می باشد.

۷ - برگزاری نمایشگاههای بین المللی میان کشورهای عضو سازمان کنفرانس اسلامی برای آگاهی و شناخت صنایع و فرآوردههای اقتصادی همدیگر و ایجاد زمینه بازاریابی و مبادلات متقابل میان آنها.

۸ - برقراری روابط علمی، تحقیقی و پژوهشی میان کشورهای اسلامی در سطح دانشگاهها و مراکز علمی و تبادل نیروی انسانی متخصص و دانش فنی برای تأمین نیازهای علمی و ایجاد زمینه رشد و شکوفایی استعدادهای ملی برای حذف سلطه بیگانه.

و مِنَ اللَّهِ التَّوْفِيقَ وَ عَلَيْهِ التَّكْلَانِ

● پی نوشتها:

۱- مائده: ۹۷

۲- آل عمران: ۱۰۳

۳- حج: ۲۷

۴- بقره: ۲۱۳

۵- مائده: ۵۶

۶- بقره: ۲۵۶

۷- غرر الحکم، ج ۲، ص ۵۸۴

۸- بقره: ۴۴

۹- حشر: ۱۹

۱۰- حج: ۲۸-۲۷

۱۱- مائده: ۲

۱۲- نساء: ۱۴۱